

ENIGE OUDE BRIEVEN VAN DR. A.B. VAN DEINSE TERUGGEVONDEN OP TERSCHELLING

Vanaf 1914 tot zijn dood in 1965 inventariseerde Dr. A.B. van Deirse alle strandingen van walvisachtigen op de Nederlandse kust. Hij bediende zich hierbij van een schare bereidwillige informanten langs de kust en op de Waddeneilanden. Als een van deze informanten een aangespoelde walvisachtige vond of er van hoorde, telefoneerde, telegrafeerde of schreef deze naar Van Deirse. Deze bepaalde dan meestal wat er verder moest gebeuren. Vaak werd het skelet of delen daarvan geborgen voor musea of voor Van Deirse zelf.

In de periode 1930 tot 1934 blijkt uit de door Van Deirse gepubliceerde strandingsgegevens (1933, 1945) dat een zekere J.W. van Dieren de strandingen op Terschelling aan hem heeft gemeld. De vraag wie deze Van Dieren was hield mij al enige tijd bezig. Dus toen ik in de week van 13 mei 1991 naar Terschelling reisde, besloot ik op dit eiland enig spuurwerk te doen naar deze berichtgever. Al snel vond ik op de begraafplaats bij de hervormde kerk in Midland het graf van Dr. J.W. van Dieren (1902-1935) en zijn vrouw W. van Dieren-Musly (1904-1936). In het cultuur-historisch museum 'Het behouden Huys' hing een foto van Dr. J.W. van Dieren en een van touw gevlochten grafkrans van zijn graf. Navraag in dit museum of er nog mensen leefden die Wouter van Dieren gekend hadden of die mij meer informatie konden verstrekken gaf uitkomst. Ik werd doorgestuurd naar Jan van Dieren, een volle neef van Dr. J.W. van Dieren. Hij zou te vinden zijn in 'de koffiemolen', een koffiehuis gevestigd in de molen van Formerum. Dit bleek de goede tip. Jan van Dieren had een groot gedeelte van de papieren nalatenschap in zijn bezit. Na enige koppen koffie en gepraat over oom Wouter maakten wij een afspraak voor dezelfde avond om in het nagelaten archief te grasduinen. Er bleek een circa 20 cm dikke stapel correspondentie op biologisch gebied te zijn. Briefwisselingen tussen Wouter van Dieren en Jac. P. Thijssen, Jan P. Strijbos, Dr. E.D. van Oort, Dr. G.C.A. Junge, Prof. Max Weber en vele andere. Maar wat mij natuurlijk het meest interesseerde was de correspondentie met Dr. A.B. van Deirse. Al met al konden wij tien briefkaarten en vier brieven uit de papierassenberg halen die Van Deirse aan Van Dieren gestuurd had, die de relatie tussen Van Deirse en Van Dieren misschien wat duidelijker konden maken. Gezien het belang dat ik in de brieven stelde schonk Jan van Dieren de brieven van Van Deirse aan het Natuurmuseum Rotterdam. Ik zal proberen de rol die Van Dieren

voor de Nederlandse cetologie betekend heeft aan de hand van oude gegevens van Van Deirse en de nieuwe aanwinsten te beschrijven.

dr. j.w. (wouter) van dieren

Eerst iets meer over de figuur Van Dieren. Wouter van Dieren werd in 1902 geboren. Als kind bracht hij zijn vakanties op Terschelling bij zijn grootouders door. Opa Bakker (1841-1910), was kapitein op de grote zeilvaart. Hier groeide zijn voorliefde voor het eiland. Hij kwam hier met zijn moeder Catharina van Dieren-Bakker (1868-1955). Zijn vader, de arts en publicist Evert van Dieren (1861-1940) kwam bijna nooit mee naar Terschelling. Wouter studeerde vanaf 1921 biologie in Amsterdam en na zijn studie kwam hij steeds vaker op Terschelling om onderzoek te doen naar de duinvorming. Jan P. Strijbos was bevriend met Wouter van Dieren. Jan P. Strijbos had ook de foto's voor Van Dieren's dissertatie gemaakt. Waarschijnlijk is Van Dieren via Strijbos in contact met Van Deirse gekomen, hetgeen in een korte maar hechte vriendschap resulteerde. Van Dieren woonde in Oegstgeest maar had in 1928 een huisje op Terschelling laten bouwen; 'het Molenhuus' bij de Molen te Formerum. In dit Molenhuus bewerkte Van Dieren zijn dissertatie (*Organogene Dünenbildung*, Amsterdam 1934) waar hij *Cum Laude* op promoveerde. Wouter van Dieren leed aan een ongeneeslijke nieraandoening waaraan hij, te jong, op 14 november 1935 overleed.

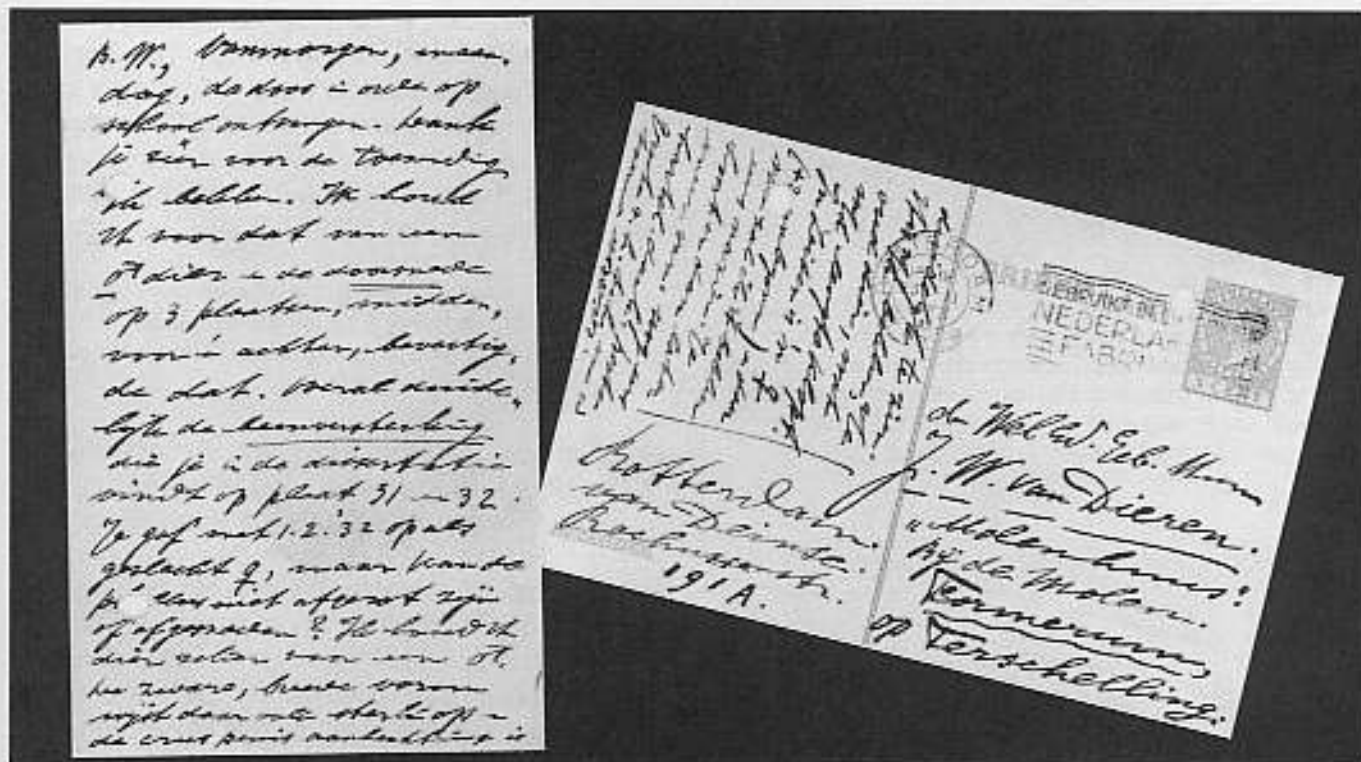
Bij zijn dood had hij 23 publicaties op zijn naam staan. Zoals bij veel biologen uit die tijd waren de onderwerpen waarover gepubliceerd werd sterk verschillend. Van Dieren had veel interesse in de geschiedenis van de Cranberry, hij publiceerde hier 5 artikelen over. Maar hij deinsde er niet voor terug een wijldlopgig stuk te schrijven over de orka die in 1931 op Terschelling strandde (*De Levende Natuur* 1 dec. 1931).

cetologische meldingen van wouter van dieren

Uit de door Wouter van Dieren aan Van Deirse gemelde strandingen wil ik er twee uitlichten:

1. De gewone dolfijn *Delphinus delphis* van januari 1932.
2. De tuimelaar *Tursiops truncatus* van 26 augustus 1932.

Bij paal 8, nabij het badhuis van Terschelling, vond Wouter van Dieren (WvD) in januari 1932 een dode dolfijn van 2,30 m. Het kadaver verkeerde in een slechte staat, verschillende onderdelen waren er al afgerot. Als goed tekenaar maakte hij een schets van de kop, welke hij naar Van Deirse (VD) stuur-

figuur 1. Reproductie van de briefkaart van 23 februari 1932 (coll. NMR).

de, ter vaststelling van de soort. Op aanraden van VD verzamelde hij het bekken en de schedel van het dier. WvD dacht dat het een vrouwelijk dier betrof, maar aan de hand van het naar VD toegezonden bekken, constateerde deze laatste dat het om een mannelijk dier ging. VD schrijft op 23 februari 1932 dan ook naar WvD: (fig. 1)

"Beste Wouter, vanmorgen, maandag, de doos in orde op school ontvangen. Dank je zéér voor de toezending v/h bekken. Ik houd het voor dat van een mannelijk dier en de doorsnede op 3 plaatsen, midden, voor en achter bevestigde dat. Vooral duidelijk de beenversterking die je in de dissertatie vindt op plaat 31 en 32. Je gaf met 1.2.'32 op als geslacht vrouw, maar kan de phallus niet afgerot zijn of afgesneden? Ik houd het dier zelf voor een man. De zware breede vorm wijst daar ook sterk op, de crans penis aanhechting is duidelijk te zien. 'T is het bekken v/e oud dier, wat m'd lengte klopt. In Leiden is 'n vrouwelijk dier (+ 2 embryonen) en daar zal ik 't bekken eens nazien. Je hoort er dan later meer van. Nog eens hartel.dank. Beste groeten van U toegen. A.B.v.D."

De schedel wilde WvD zelf schoon maken, maar hij ondervond daarbij, onervaren op dit gebied, wat moeilijkheden en vroeg VD advies. De vrouw van VD, Mw. W. van Deinse-Kalkman, schrijft naar WvD op 4 juli 1932 (VD was te druk met examens om zelf te schrijven):

"De dolfijnschedel rot wellicht beter & sneller onder zoet water, dat af & toe wordt ververscht".

Dat WvD een waardevolle berichtgever vanaf Terschelling was in die jaren blijkt uit de opmerking

in dezelfde brief van Mw. van Deinse:

"Inderdaad heeft je verblijf op Terschelling al weer heel wat voor de cetologie opgeleverd, waarvoor Anton je zeer erkentelijk is"

Op de briefkaart van 5 september 1933 schrijft VD naar WvD:

"Ik heb de cetacea van 1931 en 1932 bewerkt, dat stuk zal binnenkort uitkomen en je geworden. Je staat er ettelijke keren in"

Dat de dolfijnschedel uiteindelijk toch schoon geraakt is bewijst het feit dat deze schedel in de collectie van het Natuurmuseum Rotterdam aanwezig is.

Op de Westpunt van de zandplaat Noordsvaarder, bij de spathoek vonden Jan P. Strijbos en WvD op 26 augustus 1932 een dode tuimelaar van 3,35 m lang. Volgens de gegevens van Van Deinse (1933) werden hem twee foto's en het bekken toegezonden, terwijl de schedel nog zou volgen.

De rest was blijven liggen en verloren gegaan. In de collectie van het Natuurmuseum Rotterdam zijn nu de complete schedel + tongbeen en het borstbeen van dit dier terug te vinden (fig. 2). De foto's en het bekken zullen waarschijnlijk zich in Leiden bevinden.

In de schedel zijn stompe tanden te vinden, hetgeen op grote ouderdom wijst. VD schrijft op 9 september 1932 aan WvD:

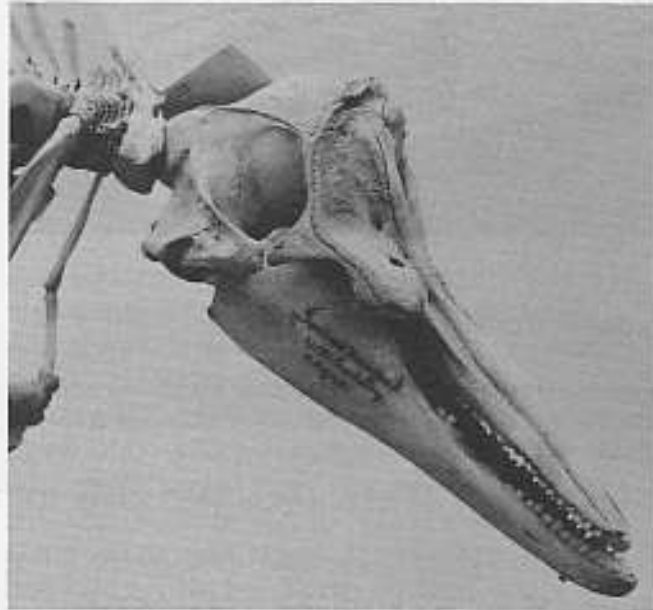
"Beste Wouter, voor je laatste briefkaart wel bedankt.

Het geveel is geboekt. Het zal wel *T. truncatus* var. *obtusus* geweest zijn, onze 5a, zie bl. 267 dissertatie, No. 47. Je zult er samen een goeden middag aan hebben gehad! Ik wou, dat ik erbij geweest was! De foto is zeker van J.P.S. Ik heb die nog niet ontvangen."

In zijn brief van 29 september 1932 komt VD nog eens terug op deze stranding:

".....Op 't Erasmiaansch Gymnasium is geen Tursiopschedel. Maar wil je deze + die van *Dolphinus* niet zelf behouden? Je hebt er zooveel werk mee gehad. Anders wil ik ze graag hebben, natuurlijk. Turs. voor de school en *Dephi.d.* voor mezelf. Zie maar eens. De naam *Tursiops truncatus* var. *obtusus* is van Schlegel, die eerst meende dat 't 2 soorten waren. Om in Schlegel's terminologie te blijven heb ik die

figuur 2. Schedel van de tumelaar die van Dieren in 1932 vond (coll. NMR).

naam eenige malen gebruikt, maar verdere zin of betekenis heeft 't niet, daar heb je zeker gelijk in. We kunnen in de toekomst die naam best weglaten, er is al verwarring genoeg met namen. De toevoeging var. *obl.* bedoelt slechts aan te geven 'n zeer oud diervan *T. truncatus*."

Al tijdens het leven van Wouter van Dieren is de cetologische berichtgeving vanaf Terschelling overgenomen door Dhr. G.W. Jongens, onderwijzer te Midland, Terschelling. In sept. 1932 kondigde WvD dit al aan. In de brief van 29 september 1932 schrijft VD aan WvD:

.. "Voor je vriend Jongens, die ik niet ken, stuur ik je hierbij een determineer lijst der Cetacea. Druk hem bij je vertrek vooral op 't hart, ons te berichten, wanneer hij wat heeft!."

In de paar jaren dat Dr. J.W. van Dieren op cetologisch gebied actief was heeft hij toch voor een groot aantal meldingen en waardevol materiaal gezorgd. Naast naturalia stuurde hij ook knipsels

over de walvisvaart en strandingen of andere zaken betreffende de walvisvaart naar Van Deinse. Van Dieren was zelf een verwoed verzamelaar van cultuur-historische zaken betreffende Terschelling. Ook objecten uit de oude walvisvaart ontbraken niet. Nog een citaat uit de brief van VD aan WvD van 29-09-1932:

.. " Als 't even kan, breng dan n. Oegstgeest mee s.v.p. in je koffer die spade-spekhaak v/d oude w.v.vangst. Die heb ik nog nooit gezien. Ik wou die graag precies, met maten, nateekenen, omdat 't zociets bijzonders is"

Deze "spade", een spade-vormige bijl om walvisbotten door te hakken, is nu nog te zien in het museum 'Het behouden huys' op Terschelling.

Het hoogtepunt voor Van Dieren in zijn cetologische ervaring moet de aanspoeling van de Orka *Orcinus orca* op 20 juli 1931 op het Terschellinger strand bij paal 10 zijn geweest (fig. 3). Ook over deze stranding kon ik in het archief bij Jan van Dieren nog originele stukken en foto's terugvinden. Een aantal details is te aardig om niet openbaar te maken. Ik zal deze in een apart stukje voor 'Straatgras' bewerken.

Dankzij deze ontdekte briefwisseling tussen Dr. J.W. van Dieren en Dr. A.B. van Deinse uit het begin van de dertiger jaren is de verhouding tussen deze twee biologen van de oude stempel meer gaan leven, en krijgen objecten uit onze verzameling een rijkere historie. Dankzij de 'bewaardrang' van neef Jan van Dieren zijn deze stukken na zestig jaar nog aanwezig en vormen zij een waardevolle aanvulling op de historische collectie in het Rotterdamse Natuurmuseum.

gebruikte bronnen:

- Deinse, A.B. van (1933) Aanspoelingen van Cetacea in Nederland in de jaren 1931 en 1932. Publicatie No.2 Natuurhistorisch Museum te Rotterdam
- Deinse, A.B. van (1945) De recente cetacea van Nederland van 1931 tot en met 1944. Zool. Med. Leiden
- Div. auteurs (1985) Terschelling tussen boschplaat en behouden huys, een eerbetoon aan Wouter van Dieren. Rinkelbollen 1,2.
- Brieven van A.B. van Deinse aan J.W. van Dieren, tussen 19 oktober 1931 en 2 oktober 1933. Collectie Natuurmuseum Rotterdam.

Erwin J.O. Kompanje
(collectiebeheerder Collectie van Deinse)

figuur 3. Wouter van Dieren bij de orka op Terschelling in 1931 (uit: De Levende Natuur, december 1931)

EEN INTERESSANTE AANWINST VOOR DE COLLECTIE FOSSIELE ZOOGDIEREN

In januari 1991 kon het museum een onderkaak van een wolharige mammoet *Mammuthus primigenius* BLUMENBACH, 1799 verwerven. De kaak is opgezogen in het recreatiegebied Noorder Aa bij Zoetermeer en is daardoor zo interessant omdat de kaak, afgezien van beschadigingen aan beide zijden, redelijk compleet is, d.w.z.: beide kaakhelften zijn aanwezig en één kies in de rechter kaakhelft. Meestal worden kaken door het zandtransport door de transportbuizen zodanig beschadigd, dat hoogstens een linker of een rechter helft de reis overleeft.

De kaak is aan de linkerzijde ongeveer 190 mm lang en aan de rechterzijde ongeveer 370 mm. In de rechter kaakhelft bevindt zich een kiesje met een lengte van 71.6 mm en een breedte van 57.6 mm. Het kiesje heeft 5 lamellen en is vooraan duidelijk op natuurlijke wijze (door het kauwen) afgesloten. De hoogte van de kaak (mandibula), gemeten achter het kiesje bedraagt 116 mm en de breedte ter plaatse is 255 mm (fig. 1). Waarschijn-

lijk is het kiesje oorspronkelijk opgebouwd uit 6 of 7 lamellen, hetgeen duidt op een "melk" kiesje dm². Hieruit kan worden afgeleid, de slijtage aan de voorkant van het kiesje in aanmerking nemende, dat het dier bij zijn/haar dood ongeveer 4 jaar oud is geweest.

kieswisseling

In dit verband past het iets meer te zeggen over de kiezen van mammoeten. In elke kaakhelft, zowel boven als onder, bevinden zich steeds 2 kiezen. De kiezen staan in een wat schuine stand in de kaak, waardoor de kiezen van voor naar achteren worden "aangekauwd" en daardoor schuin afslijten. Het bijzondere bij olifantachtigen is, dat er niet echt sprake is van melkkiezen bij jonge dieren. In tegenstelling tot alle andere zoogdieren, waarbij de "ware" kies zich onder de melkkies ontwikkelt, waardoor verticale kieswisseling ontstaat, schuift bij olifantachtigen de voorste afgesloten kies uit de